

Dr hab. Anna Fidelus prof. UKSW

Warszawa, 2 sierpnia 2019 roku

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Magister Moniki Zięciak

*Samodzielność i usamodzielnianie wychowanków w Młodzieżowych
Ośrodkach Wychowawczych*

napisanej pod kierunkiem naukowym

Prof. dr hab. Barbary Kromolickiej

Promotor pomocniczy – dr Hubert Kupiec

wykonana na zlecenie Rady Wydziału Humanistycznego

Uniwersytetu Szczecińskiego

1. Ocena strony formalnej

Rozprawa doktorska, będąca przedmiotem oceny, składa się z sześciu rozdziałów, opatrzonych wstępem i zakończeniem, zawiera bibliografię, aneks, streszczenie i abstrakt. Liczy w sumie 310 stron numerowanych (łącznie z aneksami). We wstępie (s.6-10) przekonujemy się o zasadności podjętej eksploracji naukowej i głównych etapach projektu badawczego. Dwa pierwsze rozdziały pracy poświęcone są podstawom teoretycznym pracy. W rozdziale pierwszym (s. 12-43) zaprezentowano więc cechy i elementy strukturalne samodzielności i usamodzielniania. W oparciu o liczne teorie Autorka ukazała

m

pedagogiczno-psychologiczne znaczenie rozwojowych aspektów samodzielności oraz podejmowanych w procesie wychowania czynności usamodzielniających. Autorka podkreśliła rolę i doniosłość rozwoju samodzielności w pomyślności przebiegu procesu resocjalizacji. Drugi rozdział o charakterze teoretycznym (s. 45-126), prezentuje analizę osobowych i instytucjonalnych uwarunkowań czynności usamodzielniających sporządzoną w oparciu o teorie pedagogiczne oraz obowiązujące akty prawne, regulujące funkcjonowanie młodzieżowych ośrodków wychowawczych. Rozdział trzeci zawiera założenia metodologiczne projektu badawczego (s. 128-142), natomiast czwarty (s.143-190), piąty (s.191-234) i szósty (s. 235 – 265) poświęcone są opisowi i analizie przeprowadzonych badań. Dysertację dopełnia zakończenie (s. 266 -271), w którym przedstawiono autorskie implikacje dla obszarów praktyki, wynikające z badań przeprowadzonych przez Autorkę dysertacji. Na uwagę zasługuje bogata literatura przedmiotu, która składa się głównie z polskich publikacji, ale także tłumaczonych obcojęzycznych i anglojęzycznych pozycji książkowych i źródeł internetowych. Bibliografia została dobrana do pracy w sposób prawidłowy - zawiera głównie pozycje zwarte oraz artykuły, będące zarówno pozycjami klasycznymi, jak i najnowszymi publikacjami opracowanymi przez pedagogów, w tym pedagogów społecznych i resocjalizacyjnych. Należy podkreślić, że źródła zostały dobrze dobrane i prawidłowo w rozprawie wykorzystane. Konstrukcja pracy jest prawidłowa, a zawartość merytoryczna nie budzi zastrzeżeń.

Praca napisana jest komunikatywnym i „żywym” językiem, co jest niewątpliwie jej walorem, chociaż Autorce nie udało się uniknąć drobnych błędów literowych, które zapewne powstały w trakcie przepisywania pracy (np. s. 14, s. 21,s. 22 s. 23 i inne).

Ogólnie należy podkreślić, że strona formalno-graficzno-językowa rozprawy prezentuje się bardzo dobrze. Praca stanowi zwartą całość o przemyślanej strukturze logicznej. Styl i stosowane reguły pisarstwa naukowego (cytaty,

przypisy, odnośniki), prawidłowy podział struktury rozprawy, oraz inne wskaźniki w zakresie konstruowania pracy naukowej przez magister Monikę Zięciak, pozwalają na stwierdzenie, iż strona formalna pracy jest zgodna z przyjętymi zasadami i regułami opracowywania dysertacji doktorskich.

2. Ocena strony merytorycznej

Przedłożona do recenzji dysertacja porusza kwestie samodzielności i usamodzielniania wychowanków przebywających w placówkach opiekuńczych. To bardzo ważny problem, który dotychczas podejmowany był głównie w obszarze przepisów i rozporządzeń traktujących o procesie usamodzielniania młodzieży przebywającej w placówkach o charakterze opiekuńczo-wychowawczym i resocjalizacyjnym. Zauważa się, że za pojawiającymi się dokumentami podkreślającymi usamodzielnianie wychowanków jako jeden z głównych celów pracy placówek, nie nadążają teoretyczne i praktyczne opracowania wspierające wychowawców w realizacji tego zadania. Dociekliwy wychowawca może dotrzeć do teoretycznych podstaw samodzielności i usamodzielniania znajdujących się w literaturze pedagogicznej i psychologicznej. Jednak znalezienie opracowań w zakresie praktyki w obszarze usamodzielniania może okazać się problemem. Oczywiście bezsprzecznym jest, że każdy wychowanek jest niepowtarzalny i trudne, a wręcz niedopuszczalne jest stosowanie uniwersalnych rozwiązań w realizacji procesu usamodzielniania, to z pewnością poszukiwanie ram i zasad, określonych rozwiązań, wskazówek metodycznych wynikających z pewnych prawidłowości owego procesu wydaje się działaniem koniecznym, szczególnie dla pedagogów-praktyków. Tak więc już sam wybór tematyki podjętej rozprawy naukowej świadczy o dojrzałości pedagogicznej Autorki dysertacji. Biorąc pod uwagę zarówno zakres, jak również teren prowadzonych przez Autorkę eksploracji, należy uznać go za poznawczo bardzo ważny.

Dysertacja magister Moniki Zięciak wpisuje się w konteksty badań i refleksji nad sytuacją życiową osób doświadczających różnorodnych sytuacji problemowych, do których należą również okoliczności charakterystyczne dla sytuacji, w jakiej znalazła się młodzież przebywająca w ośrodku wychowawczym. Mimo, że na gruncie pedagogiki tematyka placówek opiekuńczo-wychowawczych jest podejmowana, to jednak poruszony w dysertacji problem w obszarze procesu usamodzielniania jest nowatorski. Choć rozpatrywane w pracy kwestie można odnieść głównie do pedagogiki resocjalizacyjnej i pracy socjalnej, to jednak dodatkowo Autorka wykorzystała także wiedzę z obszaru psychologii. Również interpretacje uzyskanych wyników badań zostały ujęte interdyscyplinarnie. Jest to bezsprzecznie zabieg zasługujący na wyróżnienie.

Recenzowana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Dwa pierwsze rozdziały dysertacji poświęcone są tzw. tłu teoretycznemu, a więc zagadnieniom, które stanowią w swojej istocie bazę dociekań interpretacyjnych w trakcie analizy uzyskanych rezultatów badawczych. Magister Monika Zięciak przedstawia ważne dla podjętych badań koncepcje i teorie dotyczące podejmowanej problematyki, buduje również podstawową siatkę pojęć oraz przedstawia stan badań, do których odwołuje się w części empirycznej dysertacji.

W rozdziale pierwszym **„Samodzielność i usamodzielnianie w resocjalizacji nieletnich”** Autorka przeanalizowała istotne dla podjętego tematu badawczego pojęcia samodzielność i usamodzielnianie rozpatrując je w aspekcie psychologicznym i pedagogicznym. Należy podkreślić, że Doktorantka posiada dobrą orientację w obszarze poszczególnych analizowanych stanowisk. Trzeba oddać, że Autorka w sposób przejrzysty oraz z dużą dozą erudycji i równoczesnej refleksji zaprezentowała klasyfikacje, cechy i elementy strukturalne samodzielności. Przedstawiając szeroki zakres definicyjny i tematyczny analizowanych zmiennych dokonuje jednocześnie zwięzłych syntez, a także

wyraźnie akcentuje te definicje, które traktuje jako podstawę dla swojego projektu badawczego. Za niezwykle cenne uważam opracowanie autorskiej definicji samodzielności, ustalenie parametrów ją określających a także opracowanie etapów procesu samodzielnego działania. To bardzo cenne i nowatorskie ujęcie problemu. W kontekście opracowanych faz procesu samodzielnego działania pojawia się pewien niedosyt związany z fazą rozpoznania. Z mojej perspektywy Autorka dysertacji powierzchownie odniosła się do kwestii potrzeb odczuwanych przez wychowanków ośrodków opiekuńczo-wychowawczych. Jest to obszar bardzo ważny, a szczególnie nieprzewidywalny jest katalog potrzeb młodzieży niedostosowanej społecznie. Autorka zaznaczyła, że *„faza rozpoznawcza dotyczy rozpoznania stopnia zaspokojenia odczuwanych potrzeb poprzez dokonanie hierarchizacji tych wymagających największej uwagi tj. najbardziej niezaspokojonych. W tej fazie dokonuje się też analizy dotychczas stosowanych sposobów zaspokajania potrzeb i weryfikuje się ich skuteczność poprzez identyfikację pojawiających się problemów. Niewłaściwe sposoby zaspokajania potrzeb najczęściej są sprzeczne z normami i oczekiwaniami społecznymi”* (s.18). Dotychczasowe badania wskazują, że młodzież niedostosowana społecznie swoją uwagę skupia szczególnie na realizacji potrzeb podstawowych, toteż w praktyce pedagogicznej należałoby więcej uwagi poświęcić działaniom zmierzającym do „wydobycia” potrzeb wyższego rzędu.

Bardzo refleksyjne są rozważania Autorki traktujące proces usamodzielniania z perspektywy poszczególnych koncepcji wychowawczych. To bardzo przekrojowy i dojrzały materiał, który mógłby być poszerzony o szczegółową analizę działalności pedagogicznej podejmowanej w określonym cyklu życiowym człowieka - właśnie na rzecz usamodzielniania. Należy zwrócić uwagę, że wychowanków ośrodków wychowawczych charakteryzuje różnorodny, nieadekwatny do wieku, poziom samodzielności. Posiadają deficyty,

których źródeł należy poszukiwać na różnych etapach ich życia. Toteż praca na rzecz usamodzielniania powinna uwzględniać tę specyfikę.

Również kolejny - drugi rozdział rozprawy pt. **„Osobowe i społeczne uwarunkowania czynności usamodzielniających podejmowanych przez wychowawców w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych”** potwierdza dobre teoretyczne przygotowanie Autorki do podjętych badań. W tym rozdziale doktorantka skoncentrowała się na ukazaniu znaczenia wybranych kompetencji zawodowych wychowawców oraz przyjmowanych przez pedagogów resocjalizacyjnych postaw wychowawczych, które uznaje się za istotne w przygotowaniu wychowanków do samodzielności życiowej. W tej części pracy, choć tytuł rozdziału na to nie wskazuje, znalazła się szczegółowa prezentacja prawno-instytucjonalnych uwarunkowań usamodzielniania wychowanków przebywających w młodzieżowych ośrodkach –wychowawczych. Poszczególne podrozdziały są podsumowywane i zawierają wskazówki do pracy w poszczególnych obszarach funkcjonowania placówek opiekuńczych. Są to cenne uwagi Doktorantki, choć takie ich ujęcie wpłynęło na rozproszenie, a tym samym na marginalne uwypuklenie. Tak, jak zaznaczyłam wcześniej, moją wątpliwość budzi samo określenie tytułu rozdziału drugiego.

Analizowane treści dwóch pierwszych rozdziałów rozprawy doktorskiej Pani magister Moniki Zięciak ukazują bardzo dobrą znajomość zagadnienia, duże kompetencje merytoryczne Autorki dysertacji a także rozległy zasób wiadomości i umiejętność prezentacji tej wiedzy. Baza teoretyczna przyjęta i opisana w omawianych rozdziałach jest prawidłowo dobrana i odzwierciedla szeroką i pogłębioną wiedzę Autorki zarówno z zakresu psychologii, pedagogiki społecznej i pedagogiki resocjalizacyjnej. Nie jest to zarzut ale w pracy zabrakło mi refleksji wokół kategorii samoświadomości wychowanków, co w kontekście rozwoju samodzielności jest niezwykle ważne. Szczególnie istotne jest

poszukiwanie takich rozwiązań praktycznych pozwalających na rozwój świadomości podopiecznych.

Styl narracji wskazuje na zaangażowanie intelektualne i emocjonalne Doktorantki. Podjęte w części teoretycznej rozprawy rozważania świadczą również o samodzielności i dojrzałości do rozstrzygnięcia podejmowanego problemu naukowego w konfrontacji z istniejącymi koncepcjami i teoriami naukowymi.

W rozdziale trzecim pt. „**Metodologiczne podstawy przeprowadzonych badań**” została przedstawiona procedura metodologiczna. Zaprezentowano cele, przedmiot, problemy i hipotezy badawcze, operacjonalizację zmiennych oraz metody i techniki badawcze. Autorka wykorzystała metodę sondażu diagnostycznego, w ramach której uwzględniła trzy autorskie kwestionariusze ankiety. Zastosowała ilościową strategię opierającą się na wyjaśnianiu nomotetycznym. Podstawowym celem poznawczym pracy było: „rozpoznanie parametrów samodzielności wychowanków placówek resocjalizacyjnych i atrybutów czynności usamodzielniających podejmowanych przez wychowawców oraz wyjaśnienie związku jaki zachodzi pomiędzy czynnościami usamodzielniania a przejawianymi przez wychowanków parametrami samodzielności” (s. 128). Autorka określiła też cel praktyczny, którym uczyniła opracowanie „zaleceń przydatnych w pracy wychowawczej ukierunkowanej na rozwijanie samodzielności wychowanków przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych” (s.128).

Autorka dysertacji postawiła główny problem badawczy w postaci pytania:
Jaki jest związek pomiędzy czynnościami usamodzielniania podejmowanymi przez wychowawców a parametrami samodzielności wychowanków przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?
i dwa problemy diagnostyczne (istotnościowe):

- 1) Jakie są parametry samodzielności deklarowane przez wychowanków przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych?
- 2) Jakie są atrybuty czynności usamodzielniających w opinii wychowawców i wychowanków?

Postawiła też problemy zależnościowe i hipotezy (s.130-132).

Autorka w tej części pracy wykazała się dojrzałością w formułowaniu celów i problemów badawczych oraz propozycją ich rozwiązania, tzn. adekwatnym instrumentarium badawczym. Tę część pracy należy ocenić pozytywnie zarówno pod względem prezentowanego warsztatu badawczego jak i klarownego sposobu prezentowania treści. Na szczególną uwagę w tej części pracy zasługują szczegółowe opisy związków zmiennych ze wskaźnikami i zastosowanymi narzędziami (Tab.2 i Tab.3) (s. 133-138).

W kolejnym, czwartym rozdziale pt. „**Samodzielność nieletnich przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych**” Autorka umieściła wyniki prezentujące parametry samodzielności badanych wychowanków. Zaprezentowane w rozdziale analizy stanowią bardzo wartościowy materiał diagnostyczny, który może zostać wykorzystany przez pracowników ośrodków wychowawczych. Obok ukazania analizowanych parametrów Autorka skonstruowała ważne poznawczo wnioski. Ponadto ta część pracy została bardzo dobrze udokumentowana tabelami, rysunkami, diagramami oraz szczegółowo przedyskutowana.

Rozdział piąty – **Czynności usamodzielniające w opinii wychowanków i wychowawców** – zawiera opis atrybutów czynności usamodzielniających podejmowanych przez wychowawców analizowany z perspektywy wychowanków i wychowawców. Autorka wyróżniła następujące atrybuty czynności usamodzielniających: zakres swobody pozostawiany nieletnim w podejmowaniu decyzji, wsparcie udzielane wychowankowi na poszczególnych etapach realizacji potrzeb, współpracę z instytucjami w środowisku lokalnym,

diagnozę potrzeb i zasobów wychowanka oraz motywowanie do rozwijania samodzielności. Należy podkreślić, że zaprezentowane w tym rozdziale wyniki badań i analiz statystycznych zostały przedstawione rzetelnie i przejrzysto.

W ostatnim rozdziale pt. **Zależności pomiędzy samodzielnością wychowanków a czynnościami usamodzielniającymi podejmowanymi przez wychowawców w MOW-ach** ukazano związki pomiędzy wykazywaną (deklarowaną) samodzielnością młodzieży niedostosowanej społecznie a czynnościami usamodzielniającymi podejmowanymi przez pedagogów zatrudnionych w MOW-ach. W trakcie przeprowadzonej analizy wyników badań oraz ich merytorycznej dyskusji, wysnuto ważne i trafne wnioski, przydatne szczególnie w działaniach zmierzających do rozwiązywania problemów społecznych w konkretnym środowisku lokalnym. W podsumowaniu rozdziałów empirycznych, odwołując się do uzyskanych wyników badań własnych, Autorka zaprezentowała wnioski, które są niezwykle cenne dla praktyki pedagogicznej w zakresie usamodzielniania. Takie ujęcie dowodzi o konsekwencji i znajomości wykorzystywania w praktyce postulowanych założeń teoretycznych. To bardzo cenny materiał, choć z mojej perspektywy propozycje rozwiązań praktycznych wzmacniających proces usamodzielniania mogłyby zostać jeszcze bardziej wyeksponowane i rozwinięte.

Do najważniejszych uwag dotyczących części empirycznej należy jej harmonijność z częścią metodologiczną, jak i częścią teoretyczną. Autorka zrealizowała założone cele (poznawczy i praktyczny) oraz odpowiedziała na postawione problemy badawcze oraz wyjaśniła postawione hipotezy. Sposób prezentacji zebranego obszernego materiału badawczego jest poprawny i dojrzały, o czym świadczy warsztat naukowy w tym zwłaszcza metodologiczny. Udanej całości pracy dopełnia poprawna prezentacja materiału statystycznego (opracowywanie tabel, wykresów) co często nastęrcza trudności nawet wytrawnym badaczom. Autorka wykazała się umiejętnością budowania tablic wynikowych i korelacyjnych oraz sprawnym posługiwaniem się przyjętymi w

postępowaniu badawczym testami statystycznymi. Wszystko to służyło nadrzędnemu celowi zwerbalizowanemu w metodologii badań własnych.

W **Zakończeniu** – ostatniej części ocenianej pracy, Autorka dysertacji jeszcze raz podjęła się w sposób sumaryczny odpowiedzi na sformułowane pytania i cele postawione w pracy. Odpowiedziała na nie odwołując się do analizy zawartej w części teoretycznej i badawczej. Ta część pracy jest poprawna pod względem merytorycznym i odpowiada wymogom formalnym. Stanowi faktyczne podsumowanie zrealizowanych badań.

3. Podsumowanie recenzji.

Rozprawa doktorska Pani magister Moniki Zięciak od strony formalnej, merytorycznej i metodologicznej napisana jest poprawnie. Zjawisko niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży jest jednym z istotniejszych kwestii społecznych, z którym nie zawsze umiemy sobie poradzić. Jego rozwiązywanie w oparciu o funkcjonujące aktualnie placówki opiekuńczo-wychowawcze od lat budzi wiele wątpliwości i kontrowersji. Toteż należy podkreślić i zwrócić szczególną uwagę na sam wybór problemu, mieszczącego się w obrębie uwarunkowań procesu usamodzielniania wychowanków. Nie bez znaczenia dla wartości pracy jest emocjonalny stosunek Doktorantki do analizowanych kwestii. Prowadzenie badań naukowych w grupie młodzieży niedostosowanej społecznie jest trudne, a z pewnością bardzo obciążające. Nie bez znaczenia dla oceny pracy jest też wysoki stopień trudności związany ze zbieraniem materiału badawczego. Badacz nie tylko musi fizycznie dotrzeć do respondentów (co nie jest łatwe), przełamać ich nieufność, ale też zweryfikować wartość zbieranego materiału.

4. Wniosek końcowy

Całość dysertacji oceniam pozytywnie, szczególnie pragnę podkreślić ważną i wartościową teoretyczną część recenzowanej pracy. Zaprezentowane przez Autorkę rozległe analizy literaturowe zawierają w sobie szczególną wartość źródłową, starannie uporządkowaną i przemyślaną. Doktorantka wykazała się rozległą interdyscyplinarną wiedzą i umiejętnością syntetyzowania tekstów naukowych. Należy również podkreślić społeczną istotność podjętego zagadnienia, a także oryginalne i wartościowe dla praktyki pedagogicznej rezultaty płynące z analiz empirycznych.

W konkluzji stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska autorstwa Pani magister Moniki Zięciak odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku. Ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65 z 2003 roku, poz. 595 z późniejszymi zmianami).

W związku z tym wnioskuję do Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego o dopuszczenie Pani magister Moniki Zięciak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Herne, 21 sierpnia 2018 roku

Anna Foklin

